

A REVÍZIÓS POLITIKA ZSIDÓ ALAKVÁLTOZÁSAI: REVÍZIÓS SAJTÓPROPAGANDA AZ IZRAELITA FELEKEZETI ÉS MOZGALMI LAPOKBAN A II. VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

Glässer Norbert – Zima András

norbertylaesser@hung.u-szeged.hu – zima@or-zse.hu

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2019.3.27

Absztrakt

A zsidó felekezeti intézmények a két világháború között támogatták a revíziót, ugyanakkor elhatárolódtak antiszemita jelenségként az irredentizmustól. A sajtótermékek és a közösségi kiadványok a revíziós szimbolikus politikát a vallási hagyományok és a korábbi intézményi stratégiák felől értelmezték újra. A tényleges revíziós törekvések szimbolikus megjelenítései a második világháború során a zsidótörvények árnyékában ugyanakkor erősen apologetikus értelmezést kaptak. A tanulmány azt vizsgálja, hogy a változó keretek között miként használták különböző zsidó közösségek a domináns társadalmi diskurzust saját problémáik artikulálására, a második világháborús revíziós propaganda miként vált metanyelvvé.

Kulcsszavak

Trianon, zsidóság, szimbolikus politika, lojalitás, Magyarország, propaganda

THE JEWISH METAMORPHOSIS OF REVISIONIST PROPAGANDA: REVISIONIST PROPAGANDA IN THE JEWISH DENOMINATIONAL AND ZIONIST PRESS DURING THE SECOND WORLD WAR

Norbert Glässer – András Zima

Abstract

The new borders drawn after the First World War fundamentally changed the social and cultural environment in which the earlier Jewish strategies had emerged and functioned. The changes shaped the attitudes of Jews towards Hungarian symbolic politics. The group strategies of the denominations and movements, represented in the Hungarian-language Jewish press in Hungary, interpreted Hungarian symbolic politics after the Trianon peace dictate in different ways and incorporated these interpretations in their discourses. Nevertheless, the analyses of series of euphoric articles in the Jewish press presenting the “returned big communities” after the changes made to the borders during the Second World War, clearly shows that they closely linked the social situation of the Jews with the social tensions caused by the Trianon borders.

Keywords

Trianon peace treaty, Jews, symbolic politics, loyalty, Hungary, propaganda

A REVÍZIÓS POLITIKA ZSIDÓ ALAKVÁLTOZÁSAI: REVÍZIÓS SAJTÓPROPAGANDA AZ IZRAELITA FELEKEZETI ÉS MOZGALMI LAPOKBAN A II. VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN*

Glässer Norbert – Zima András

A jelenség értelmezéséhez induljunk ki a megvalósult revízió izraelita propagandaszövegeiből. Az *Egyenlőség* neológ¹ lap megszűnésével a helyébe lépő *A Magyar Zsidók Lapja* a II. bécsi döntést vezércikkében értelmezte. „*A mi szívünk is telve van áhítatos hálával a Gondviselés és a két hatalmas baráti nemzet iránt, amely Magyarország ezeréves örökének egy részét adja vissza*” – írta azokra a hatalmakra vonatkozóan, amelyeknek a zászlói a besztercei ünnepség képén (1. ábra) is láthatók. Az új impériumváltásra vonatkozó remények viszont már egy 19. század végi világ visszatérésére utaltak vissza. „*A Királyhágón túlról idehangzó örömváltság, a visszatérő országrésszel együtt bennünk is a jobb idők visszatérésének reményét kellik fel, a derűs és tiszta napot, amely a fellegetes éjszaka után szokott következni*”² – írta a lap.

A zsidó felekezeti intézmények a két világháború között támogatták a revíziót, ugyanakkor elhatárolódtak irredentizmustól, amit antiszemita jelenségnek tekintettek. A sajtótermékek és a közösségi kiadványok a revíziós szimbolikus politikát a vallási hagyományok és a korábbi intézményi stratégiák felől értelmezték újra. A revíziós propagandát (Zeidler 2009) a szimbolikus politika egyik megnyilvánulásának tekinthetjük, ami izraelita felekezeti keretek között különböző formában és értelemmódosulásokkal került adaptálásra az intézményi diskurzusok szintjén. (Glässer–Zima 2015: 126–132) Így maga a jelenség egyfelől egy kései konfesszionizálódási folyamatba illeszkedik, másfelől alkalmazható rá a hatalomhoz való viszonyulás, a horizontális és vertikális társadalmi szövetségek és a zsidó politikai gondolkodás kérdésével foglalkozó történelmi modell, amit Yosef Hayim Yerushalmi fejt ki Salo

---

* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ Kongresszusi zsidóság, irányzatként mérsékelt reformnak tekintendő.

² *A Magyar Zsidók Lapja*, 1940. szeptember 12./ 1. Az emberi szív.

Wittmayer Baron nyomán (Dubin 2014). A szétszórátás³ vallási értelmezései kialakították a nemzsidó hatalomhoz való lojalitás modelljeit. Az emancipációval és a recepcióval a magyarországi zsidóság – más európai példákhoz hasonlóan – a befogadó állam modern nemzeteszmejével azonosult.

1. ábra

*Beszterce, Fa utca (strada Liviu Rebreanu) a magyar csapatok bevonulása idején.
(1940. szeptember 8., Fortepan képszám: 08562)*

A zsidó felvilágosodás, a zsinagógai szónoklatok és a felekezeti sajtóforumok lehetővé tették a 19. század végi szimbolikus politikai kultuszok és diskurzusok judaizálását. Ez a kiteljesedését az első világháború izraelita propagandájában érte el. Az első világháborús hőskultusz és a revízióhoz kötődő kultuszok a két világháború között összefonódtak. Mindkettőnek különböző zsidó adaptációi jöttek létre felekezeti irányzattól függően. Az önálló közép-európai modern zsidó nemzeteszme kultuszadaptációi az előbbiektől eltértek, de a megnyilvánítandó lojalitás szintjén megtalálhatóak voltak. Egymásra épülő rétegekként, elemeket továbbsodró diskurzusfolyamokként ezek tűntek fel a második világháború izraelita propaganda-adaptációiban is. Arra kérdezzük rá, hogy miként használták különböző zsidó közösségek a domináns társadalmi diskurzust saját problémáik artikulálására. A második világháborús revíziós propaganda miként vált belső közösségi törekvések megnyilvánítására alkalmas nyelvezetté?

A jelenséget akkor tudjuk a maga keretei között értelmezni, ha figyelembe vesszük, hogy a felekezeti/szervezeti sajtó, mint transzparens intézményi fórum, a külvilág számára is láthatóvá vált szimbolikus állásfoglalásokat fogalmazott meg. Így a benne közölt tartalmakat egyszerre határozták meg a nagy társadalmi diskurzusok és a felekezet belső stratégiai, érde-

³ Gálut, gólesz, azaz szétszórátás fogalma alatt az Örökkévaló általi kiűzetés értendő a Szentföldről, ami egy aktív, cselekvő, a mindenkori jelent alakító Isten képével fonódik össze. A modernizálódó, reform útjára lépő zsidók is használták a gálut vagy a gólesz fogalmát a 20. századi modern zsidó állam megszületése előtt. Izrael Állam létével a görög eredetű diaszpóra fogalma kerül előtérbe.

védelmi és apologetikus törekvései. Az izraelita felekezeti sajtó, mint modern fórum a felekezeti irányzatot az állam felé képviselő Központi Irodák törekvéseit tükrözték. Így tág teret nyert benne magyar szimbolikus politikára történő izraelita reakció. A neológ nemzeti nyelvű homiletikával,⁴ illetve a neológ részről az orthodox⁵ zsidóságra megfogalmazott magyarosodásnak való ellenállás vádjának cáfolatával jelentős helyet kaptak a szimbolikus politika jelenségei az ünnepi izraelita felekezeti patrióta istentiszteleteken is. Ezek nyitva álltak más felekezeti vezetők és a hatalom lokális és országos politikai szereplői előtt is, akikről előkelő vendégekként számoltak be a híradások.

Az izraelita eszmehirdető sajtó mint forrás

Az izraelita eszmehirdető sajtó a hagyomány és modern politikum határán jött létre az állam felé irányuló irányzati-felekezeti érdekképviselő és a felekezeti irányzatok közötti viták során. Réteglapokról lévén szó városi középosztálybeli jelenségnek tekinthetjük őket, amelyek mögött a szemléletformálás szándékával fellépő szerkesztői elit állnak. Tényleges hatásuk és megcélzott olvasóközönségük viszont adatok hiányában nem vizsgálható. A sajtót mint modern jelenséget vizsgáljuk. Sarah Abrevaya Stein szerint a sajtó egyszerre volt a változás manifesztálódása és a mechanizmusa is a modernkori zsidóság köreiben. (Abrevaya Stein 2004: 16) A magyar nyelvű budapesti zsidó sajtó kutatása során a modernitásra folyamatként tekintünk. A modernitás előkép nélküli kihívásokat hozott és folyamatos válaszadásra készítette a közösségeket. A sajtóban megjelenő vélemények és stratégiák nem téveszthetők össze az adott közösségek tényleges mindennapi életével. A sajtóban csupán a véleményformálás szándékával fellépő hírlapírói elit törekvései ragadhatóak meg. A tényleges olvasókról viszonylag kevés ismerettel rendelkezünk. A közölt olvasói levelek is szerkesztői tevékenység eredményei. Mindazonáltal a hírlapírói elit véleménye nem volt független a tényleges közösségi élettől. Nem csak a sajtó, hanem a közösségek feletti intézményrendszer is a modernitás új jelenségének tekinthető. A lapok rendeltetésük szerint különbözőek voltak, igazodtak a társadalmi körülményekhez, a politikai- és társadalmi változások hatásai alatt álltak. Közös vonásuk volt, hogy a modernitás új tendenciáira válaszolva közösségi törekvéseket fejeztek ki.

A budapesti neológ és orthodox modern intézményrendszer a 19. század utolsó harmadában jött létre és a vidéki zsidósággal folyamatosan tartotta a kapcsolatot. A zsidó hírlapolvasók nem voltak egynyelvűek: az 1867. évi kiegyezéstől felgyorsuló nyelvi magyarosodás mellett a héber, a jüdisch-deutsch⁶ és a német nyelvet is használták, ami a századfordulós zsidó lapokban eltérő mértékben tükröződött.

A Pesti Izraelita Hitközséghez közelálló, de ahhoz intézményesen nem kötődő, sőt vele szemben sokszor eltérő álláspontot képviselő *Egyenlőség – Társadalmi hetilap* 1882 és 1938 között képviselte a neológia véleményét. Az *Egyenlőség* betiltását követően helyébe *A Magyar Zsidók Lapja* lépett 1939 és 1944 között. A vizsgált téma szempontjából az *Egyenlőség*ből kiszakadt fiatal neológok köréhez tartozó kulturcionista⁷ *Múlt és Jövő – Irodalmi, művészeti, társadalmi és kritikai folyóirat* (1911-től) válik még fontossá. A berlini kulturcionista

⁴ A nemzeti nyelvű zsinagógai beszédek a zsidó vallásreform és a többségi nemzettel való azonosulás terjedésének fontos eszközei voltak.

⁵ Az eötvösi zsidó kongresszus során kiszakadt tradicionalista hitközségek irányzata.

⁶ Dunántúli, morvaországi és közép-európai zsidó bevándorlók nyelve.

⁷ A zsidó nemzeti mozgalom (a cionizmus) egyik irányzata, amely a zsidó kultúrát tette a nemzeti megmaradás középpontjába.

Ost und West magyarországi adaptációjaként felfogható *Múlt és Jövő* a hagyománytól eltávolodott zsidó intelligenciát kívánta visszatéríteni a judaizmushoz.

A jüdisch-deutsch *Allgemeine Jüdische Zeitung* az Orthodox Irodától független napilapként adták ki, 1919-ben a Tanácsköztársaság idején pedig betiltották. *Zsidó Újság* címen magyar nyelvre váltott, mivel jüdisch-deutsch olvasótáborának zöme 1920 után az utódállamokhoz került. 1925. október 16-ától *Zsidó Újság. A magyar orthodox zsidóság hetilapja* címen jelent meg. 1939. január 20-tól címét *Orthodox Zsidó Újság Egyházi és hitbuzgalmi lapra* változtatta. Az Orthodox (Központi) Iroda fővárosi modernizálódó elitjének nézeteit 1944. március 19-ig fogalmazta meg.

A Magyarországi Cionista Szervezet hivatalos lapja 1911-től *Zsidó Szemle* címen. 1919-ben *Jövők – Zsidó társadalmi hetilap* néven, 1920 és 1938 között pedig ismét *Zsidó Szemle – Zsidó hetilap*ként állt fenn.

- ◆ **Egyenlőség (1882–1938) / A Magyar Zsidók Lapja (1939–1944)**
- ◆ **Zsidó Újság (1925–1938) / Orthodox Zsidó Újság (1938–1944)**
- ◆ **Zsidó Szemle (1910/11–1938)**

Revíziós vágyakozás izraelita lapokban

A magyar izraelita szimbolikus politika keretében megjelenő revíziós publicisztikát csupán szociokulturális háttére felől tudjuk értelmezni. Ennek keretében több tényezőt kell figyelembe venni. Egyrészt a magyar társadalom általános revíziós közbeszédét mint domináns társadalmi narratívumot, másrészt a felekezeti érdekeket és érintettséget, harmadrészt a szét-szórátás bevett zsidó lojalitásmintáinak mechanizmusait kell rendszerben szemlélni. A magyar társadalmat a két világháború között áthatotta a határok kérdése. Nem volt olyan politikai erő és társadalmi csoport az országban, mely ne helyezett volna hangsúlyt a területi revízió kérdésére. A politikai eliten túl az egész magyar társadalmat meghatározta a békeszerződéssel kapcsolatban a kollektív, nemzeti veszteség érzése. Ez azonban inkább csak hangulat volt, mint cselekvés. (Glässer–Zima 2015c: 122) A korszak ideológiai, történeti kulcsfogalmait szintén áthatotta a határok kérdése. Zeidler Miklós a köztudat és a közgondolkodás szerkesztését képező verbális vagy képi toposzok, közhelyek felől közelít a határok társadalmi és politikai kérdésének kultusz jellegű megnyilvánulásaihoz. Ilyen toposznak tekinti a keresztény, nemzeti, ellenforradalmi vagy irredenta jelzöt, amelyek a „politikai rendszer s részben a korszak öndefiníciói voltak”. (Zeidler 2002: 9; lásd még Zeidler 2009)

A hazafias szándék megkérdőjelezhetetlen érték mind az első világháború közbeszédében (Katona 2016: 499), mind pedig az első világháborús hőskultuszban és az erre építő második világháborús, területi revíziós törekvésekkel átítatott patriotizmusban.

Az első világháború után a magyar véleményformáló elit zsidósággal kapcsolatos nemzeti stratégiája megváltozott. A nemzetkoncepció megváltozását az 1920: XXV. tc-n keresztül lehet a legjobban szemléltetni, amely a zsidóságot is népfajnak tekintette. „*A nemzetgyűlés eldöntötte, hogy faj vagyunk...*”⁸ értékelte a zsidósággal kapcsolatos új hivatalos álláspontot az *Egyenlőség* a törvény megszavazásakor. A zsidóság külső etnikai besorolását a háborús területvesztés – ideiglenesnek tekintett – következményeként fogta fel. A neológia azonosult a

⁸ *Egyenlőség*, 1920. szept. 25./ 1. Elvégeztetett...

Trianon okozta nemzeti veszteséggel és a vele összefonódó háborús hőskultusszal, és mind a két kérdést összekötötte a zsidóság társadalmi és jogi helyzetével. (vö. Braham 1997: 21–30) „*Igazságot Magyarországnak és igazságot a magyar zsidóknak.*”⁹ Sérelmezték, hogy miközben a béketárgyalásokon, illetve a nemzetközi viszonylatban általában az elcsatolt területek magyar zsidóit – a magyar népesség arányát növelendő – a magyar politikai elit magyarként tartotta számon, addig Magyarországon a zsidókat kitaszították a magyar nemzet közösségéből. (lásd bővebben Glässer–Zima 2015c: 127)

Magyarország első világháborút követő helyzetével kapcsolatban a cionista sajtó a neológ azonosulás helyett a zsidó sorsban és a magyar sorsban lévő párhuzamokat hangsúlyozta. (Glässer–Zima 2015c: 131–132) A cionista kronológia a második Szentély lerombolásától (i.e. 70-től) számolja a zsidó nemzeti állam megszűntét és a száműzetés kezdetét. Így tehát – hangsúlyozza a *Zsidó Szemle* – a zsidók kétezer év óta revizionisták. Ezért van remény a magyarok számára is.

„*A nemzet, az ország egysége minden egyes magyar állampolgár szívében továbbra is élni fog és ez a sok millió szívből élő Magyarország végre is fel fog támadni. A zsidó történelem és a zsidó nép kétezer éves gólusza bennünket nagyon is meggyőzött fentiek igazságáról [...] A zsidó nép igazát, az ősi zsidó földhöz való jogát 2000 esztendő sem tudta elévíteni. ...a magyar nemzet nem hal meg, de élni fog! A cionista himnus reményt keltő soraival mondjuk: 'Od lo ovda tikvatenu': Nem vesztjük el reményünket!*”¹⁰

Az orthodox sajtó, amely 1925 őszen indult újra, viszonylag későn jelenítette meg a revízió kérdését (erről lásd Glässer–Zima 2015c: 138–139). Ez összefüggött azzal, hogy az országos orthodox izraelita képviselőség 1929. júniusában tartott ülésén mondta ki a magyarországi orthodox zsidóság csatlakozási szándékát a revíziós ligához. A revízió kérdése összefonódott a történelmi orthodox közösségek elvesztésének, és az orthodox izraelita vallási reneszánsznak az ügyével. Az orthodoxia Trianonját a vallásos orthodox közösségek határon túlra kerüléseként értelmezték. Magyarországon ezáltal ugyanis jelentős számaránycsökkenést szenvedett el az orthodox intézményrendszer. (Vö. Frojimovics 2008: 226–227)

A revíziós szimbolika az izraelita felekezeti és a cionista mozgalmi propagandában a lojalitásmegnyilvánítások eszköze is volt. Az első világháborús propaganda hőskultusza összefonódott a revíziós törekvésekkel, a zsidó hősiesség hangsúlyozása a magyar nemzethez való lojalitás, illetve a magyar nemzettel való azonosulás közösségi szinten elfogadott megnyilvánítási formája volt. (Glässer–Glässerné Nagyillés 2015: 104) Az első világháborús kitüntetések ugyanakkor a második világháború alatt a törvényalkotás szintjén (1939. évi IV. tc. 2. §) a zsidótörvények alóli mentesülés jogcímét is képezték, bár a jogalkalmazás során ez később sem realizálódott (vö. Braham 1997: 151, 359, 502, 566, 846, 859–860, 928; Molnár 2000).

A megvalósult revízióról...

A magyar szimbolikus politikához hasonlóan annak zsidó adaptációjaként a revíziós szimbolikus politika is felekezeti keretek között jelent meg a szakralizált közösségi térben.

„*A nagy történelmi fordulat folytán egy millió magyar térhet vissza testvéreihez. Városok és falvak sokasága kapcsolódott vissza az Anyaországához, hogy ott folytassák életüket, ahol húsz évvel ezelőtt megszakadt. Hálazsolozsmák szállnak a*

⁹ *Egyenlőség*, 1933. február 11./ 4–6. Felekezet és politika.

¹⁰ *Zsidó Szemle*, 1920. május 14./ 1. Dr. Schönfeld József: A nemzet élni fog.

*magasságok felé és minden hitvallás templomából zsoldáros imádságok örven-
deznak azon, hogy vérontás nélkül, egyedül az Igazság fegyvere aratta a diadalt.*¹¹

A modern történetírást a felekezeti izraelita sajtó a vallásosság szolgálatába állította. A hagyományos zsidó időszemlélet a ki nem mondott, vagy utalás szintjén megjelenő múlt és jelen közötti párhuzamok és erkölcsi üzenetek formájában inkább szerkesztői elvként, mintsem a modern történetírás szerves részeként jelent meg. Explicit formában viszont mindvégig meghatározta az ünnepek és a közösség szempontjából jelentős események értelmezését. A jelen és a múlt szituációi közötti lényegi azonosság¹² – Yosef Hayim Yerushalmi és Rékai Miklós megközelítésében – a zsidó időszemlélet és a judaizmus történetiséghez való viszonyulásának sajátossága. (Rékai 2000, Yerushalmi 2000) Ennek jellegzetes vonásaként a köztes idő és események kiiktatásával a szituációk párhuzamosságát keresték, a jelen eseményei értelmüket pedig a szentírási történések fényében nyerték el. A hagyományos drósé, a zsinagógai beszéd és a hesped, a gyász során mondott emlékbeszéd ezeket a jegyeket viselte magán. Ez szemléletesen az ünnepi beszédek felől mutatható be. A megalapozó emlékezetből eredő, a liturgikus év során ciklikusan visszatérő ünnepek vezércikkei a múlt eseményeit az ünneplők számára azáltal tették közelivé és az adott pillanatban a legteljesebben átélhetővé, hogy a múlt eseményeinek szerkezetébe a jelen aktualitásait illesztették. Egy-egy szentírási vers a közösség életére, sőt a tágabb értelemben vett magyar társadalomra nézve is, erkölcsi üzenetet közvetített: megerősítette a közösség múlthoz fűző szálait és kijelölte azt a jövőt, ami felé a jelen helyzetéből tovább kell lépni. A történetiséghez és időhöz való ezen viszonyulás a 19. század folyamán, mind az állampatrióta királytisztelet adaptálásában, mind pedig a modern magyar nemzeteszme átvételében érvényre jutott.¹³

Az izraelita szimbolikus politika eredeti közege a felekezetiesedés során a modern zsinagógai homiletika volt.¹⁴ Ezek hírlapi közlései mintául szolgáltak a publicisztika diskurzusaihoz. A cionista önértelmezés szintén ezt a vallási múltat szekularizálta és nemzetiesítette. A hagyományos zsidó időszemlélet, a megalapozó vallási emlékezet és a jelen eseményeinek párhuzamba állítása ezért mindvégig meghatározó volt a revízió percepciójában.

„A próféták ideálja volt mindenkor, hogy 'Igazság ítéljen a népek fölött'. Nemcsak azért, mert benne remélték a zsidó nép igazának győzelmét is, hanem elsősorban azért, mert ettől várták a magasabb rendű ember fejlődését a földön. A magyar zsidóság emelkedett lélekkel, figyelmesen és egységesen vesz részt a nemzet ünnepében, amely felemelkedésében sugárosabb szemmel fog nézni hűséges építőtársaira, mint elmúlt tépettségében és bánatában. Üdv a hazatérőknek, akikkel együtt fogunk munkálkodni a haza jövőjén.”¹⁵ – írta a legszekularizálódottabbnak számító kulturcionista *Múlt és Jövő*.

A kulturcionista lojalitásértelmezés a fővonalbeli szimbolikus politikához történő csatlakozást ősi, etnikus eredettel próbálta igazolni modern módon. A vallási hagyományok hagyomány kinyilatkoztatott volta önmagában már nem jelentett elégséges legitimitációt a cselekvésre.

¹¹ *Múlt és Jövő*, 1938. nov. Melléklet. Üdv a hazatérőknek.

¹² Vallási előképét lásd *Kohelet* 3, 15. Rási magyarázatában a változatlanóság az Örökkévalóra, az általa meghatározott normákra, bűnökre, szabályokra és büntetésekre vonatkoznak. – Fényes Balázs szíves közlése.

¹³ Elvként az orthodox szervezet autoritásairól szóló sajtódiskurzusok szervezője is volt. (GLÄSSER 2014: 307–308)

¹⁴ A zsidó emlékezet liturgikus és rituális csatornáira Salo Wittmayer Baron és Yosef Hayim Yerushalmi is ráirányította a figyelmet. (Bonfil 1997: 7, 10)

¹⁵ *Múlt és Jövő*, 1938. nov. Melléklet. Üdv a hazatérőknek.

„A hazaszeretet a zsidóság alaptulajdonságai közé tartozik. Nemcsak azért hangzottak el mindig a zsidó templomokban héber imádságok a haza üdvéért, az államfő boldogságáért, a kormányzat bölcsességéért, mert Izrael törvénye írja így elő és a Biblia tanítása hagyta örökségül, hanem mert így kívánczozott ki ösztönszerűen minden zsidó lélekből, így tört fel az érzés minden zsidó szív mélységeiből. És nem is szabad ezt az ösztönös érzést tulságosan a tudatosság reflektorfénye elé vinni. Nem döngethetjük vele a mellünket, nem tüntethetünk vele kifelé fülsértő hangossgal. Halkan és áhítattal és szent befelé fordulással lobog a hazaszeretet mécsese és öntudatlanul hinti maga körül a fényt.”¹⁶

A cionista *Múlt és Jövő* a revízió eredményeiről távolságtartó lojalitással számolt be, kizárólag az eseményeket közvetlen követő számokban, ráadásul a revízió négy állomásából csak az első és a második bécsi döntésre reflektáltak. A Magyarország iránti hűséget az általános zsidó etika keretei között értelmezték:

„A hazaszeretet a zsidóság alaptulajdonságai közé tartozik [...] A zsidó etika felállította az eszményt: 'Avoda méahava – Szolgálat szeretetből.' A hazaszeretet az odaadó szolgálat egyik legfőbb forrása. Szolgálat, mely nem vár jutalmat, de gyakran életet kíván áldozatul.”¹⁷

Az első és a második bécsi döntést üdvözlő két cikk szó szerint ugyanaz, mindössze a második bécsi döntést követő írásból kimaradt három, az előzőben meglévő bekezdés.¹⁸

A magyar és a zsidó sorsban lévő párhuzamokat emeli ki a *Múlt és Jövő* 1938. novemberi üdvözlő cikkében.

„Az ünnep hangulatában felidéződnek közös küzdelmek, örömök, remények, melyek a hajdani boldog időkben nem ismeretek még sem felekezeti, sem faji különbségeket. És a zsidóság, amely a legtöbbet szenvedett a múltban és mindenütt a mindenütt eléje meredő határoktól és válaszfalaktól, át tudja érezni, mit jelent sorompóknak lehullása, melyek testvért testvértől választanak el.”¹⁹

A *Múlt és Jövő* a kárpát-medencei események mellett, vagy inkább a szentföldi eseményekről tudósított különösen azután, hogy Patai József 1940-ben Palesztinába emigrált.

Az *Egyenlőségben*, majd később A *Magyar Zsidók Lapjában* sorra jelentek meg a megvalósult revíziót éltető cikkek, ahogy korábban azonosultak a trianoni fájdalommal, úgy azonosultak a revíziós eredményeket kísérő eufóriával.

„A történelem órája ütött és a nagy seb, melyet Trianon ütött nemzetünk testén, kezd íme beforradni. Megtörtént az első lépés a magyar igazság fölkelő napfényében és a magyar honvédség dicső csapatai most lépik azokat a véres határokat, melyeket erőszak, árulás és gonoszság hasított husz év előtt a magyar nemzet testén”²⁰

Ez az eufória a revízió későbbi állomásain is meghatározta az üdvözlő vezércikkeket, homíliákat.

„Mi, magyar zsidók, a felszabadulás nagy ünnepén köszöntjük Délmagyarország felszabadulását és templomainkba vonulva borulunk le a Mindenható előtt, hogy

¹⁶ *Múlt és Jövő*, 1938. nov. Melléklet. Üdv a hazatérőknek.

¹⁷ *Múlt és Jövő*, 1938. nov. Melléklet. Üdv a hazatérőknek.

¹⁸ *Múlt és Jövő*, 1938. nov. Melléklet. Üdv a hazatérőknek; *Múlt és Jövő*. 1940. szeptember. Melléklet. Üdv a hazatérőknek!

¹⁹ *Múlt és Jövő*, 1938. nov. Melléklet. (sz.n.) Üdv a hazatérőknek.

²⁰ *Egyenlőség*, 1938. nov. 3. 1. Szabolcsi Lajos: Isten áldd meg a magyart!

*megérnünk engedte ezt a dicső napot. Ha volt bánatunk, elfelejtettük. Most csak a diadalmas öröm ragyog fel bennünk: a megnagyobbodott Magyarország boldogító tudata. Hála legyen Neked érte Seregek Ura, Mindenható Isten!*²¹ – írták a Délvidék visszatérésére.

Az új politikai struktúra felállítását követő antiszemita jelenségeket a trianoni közös szenvedés fogalmi keretében és toposzai révén értelmezték.

*„Míg a magyar zsidóság, mindenkit megelőzve, elsőnek indította meg a harcot, azért a magyar igazságért, melynek napja most van felkelőben, a csonka haza területén és a megszállott területeken egyaránt ő volt a forradalmi események első áldozata.”*²²

Ezt fejezi ki még egyértelműbben ugyanebben a lapszámban egy másik publicisztika.

*„A megszállott területeken zsidó hite és magyarsága miatt kétszeresen is üldözik a magyar zsidókat.”*²³

A megvalósult revízióval ugyanakkor a zsidótörvények is kiterjedtek a visszatért területek zsidóságára. A helyzet ellentmondásosságát *A Magyar Zsidók Lapja* is artikulálta: a közös szenvedés toposzát állította szembe a zsidótörvények okozta megbélyegzéssel.

*„A világtörténelem zúgó morajlása hallatszik körülöttünk. A Kárpátok havas útjain robog előre a magyar igazság diadalszekere. Mi, magyar zsidók, szívvel-lélekkel összeolvadva hazánkkal, nemzetünkkel: elfojtott lélegzettel figyeljük honvédeink dicső útját. Minden imádságunk, minden óhajunk, minden vágyunk egy mondatban izzik: Isten áldd meg a magyart. [...] Életünket és vérünket ajánljuk fel a nemzet oltárán mi magyar zsidók. Sokan vannak, akik bennünket félreismernek, még többen vannak, akik bennünket nem ismernek. De a nagy világtörténelmi pillanatok tüzeiben a magyar nemzet mindig egygyé tudott forrni, és mi ennek a szent egységnek a nevében kívánunk résztvenni hazánk nagy erőfeszítésében”*²⁴

A nemzettel egybeforrasztó véráldozat toposza már az első világháború magyar-zsidó hőskultuszában központi elem volt (Glässer–Zima 2015b). Ez az antiszemitizmus elleni apologetika részeként a második világháborút közvetlenül megelőző zsidóellenes hangulatban is újra aktíválódott. Kárpátalja visszacsatolását követően ukrán diverzánsok támadtak rá a határőrszolgálatot teljesítő 12. kerékpáros zászlóaljra. Ezekben a harcokban kapott halálos sebet a 25 éves Löwinger Lajos közlegény, aki már a Felvidék visszacsatolása óta Munkács környékén teljesített fegyveres szolgálatot.²⁵ *„Talán – mondjuk vigasztalásképpen – a szegény Löwinger Lajos hősi halála lesz az az áldozat, mely a zsidóságot kimentí a szörnyű vádaktól?”*²⁶ – utalt a híradás a második zsidótörvényre.

A neológ háborús propagandában különböző 19. századi neológ diskurzusok értelmeződtek át és fonódtak össze. Kárpátalja galíciai eredetűnek tekintett hászid²⁷ zsidóságát a dualizmus idején az emancipáció és a társadalmi befogadás kerékkötőiként mutatták be az *Egyenlőség* cikkírói. (Glässer 2015a) Így egy megreformálandó, kulturmisszió alá helyezendő zsidó csoportok képét rajzolták meg. Ugyanakkor a nemzetiségi területeken a magyar kultúrát

²¹ *A Magyar Zsidók Lapja*, 1941. április 17. 1. Hazatértek.

²² *Egyenlőség*, 1938. nov. 3. 2. Szabolcsi Lajos: Isten áldd meg a magyart!

²³ *Egyenlőség*, 1938. nov. 3./ 2. Most húsz éve.

²⁴ *A Magyar Zsidók Lapja*, 1939. március 16. 1. A világtörténelem.

²⁵ Ekkor még a zsidók teljesíthettek fegyveres szolgálatot.

²⁶ *A Magyar Zsidók Lapja*, 1939. március 23. 1–2. Elestek a hazáért.

²⁷ 18. századi kelet-európai misztikus irányzat.

képviselő haladó zsidóság küldetését a nemzetiségi törekvésekkel szembe határozták meg. A visszacsatolás idejére a rurális életformát élő zsidókkal szembeni ellenérzéseket felülírták a pánszlávok elleni küzdelem toposzává alakított egykori nemzetiségi diskurzusok.

„Ezek a zsidók voltak mindig az északkeleti vidéket veszélyeztető pánszlávizmus, a nagy-orosz birodalom propagandájával szemben a magyar eszme, a magyar gondolat, a magyar eszme, a magyar nyelv és érzés pionírjai, akik e vidék rutén néptömbje és az Alföldre húzódtott magyarság között az összekötő elemet képezték, hogy az állandó orosz csábításnak és kísértésnek kitett ruténok közt terjessze fen[n]tartassa a magyar nemzeti érzést és ezzel elgáncsolja az orosz, pánszláv törekvéseket.”²⁸

Az orthodox sajtó hírlapírói elitje kettős világban gyökeredett: egyfelől a magyar főváros orthodox középrétegének és a rá hatással lévő német neo-orthodoxiának²⁹ világában, másfelől az orthodox szervezetet legitimáló, időközben határon túlra szakadt nagy múltú pozsonyi orthodox és hászid irányzatokhoz tartozó hitközségek folyamatosan hivatkozott világában. A visszacsatolásokat üdvözlő orthodox publicisztikák az orthodox Trianon toposza köré szerveződtek, a vallásos zsidóság erősödését látták a politikai eseményekben. Az orthodox sajtó a visszacsatolt Felvidék híret vezércikkben közölte, Sussmann Viktor rabbi Kazinczy utcai zsinagógában tartott beszédét idézve:

„...És a mai napot, amelyre husz év óta sóvárogva vártunk: az Örökkévaló juttatta osztályrészünkké, ujjongjunk és örvendezzünk benne. Benne, az Ő segítségével, Benne, aki meghallgatta népe fohászát, megérette velünk a hajnal pirkadását! Atyák elbeszélnek majdan gyermekeiknek nemzedékről-nemzedékre, a Magasztos csodáit, melyeket hön szeretett hazánkkal mívelt és beteljesedett a prófétai szó: »És visszatérnek a gyermekek régi határaikba«. [...] Üdvözlünk benneteket hazatért zsidó testvérek. Ujból együtt dolgozhatunk a hithűség, az orthodoxia megerősítésén, annak a nagy műnek a kiépítésén, amelynek alapjait boldog emlékezetű gaonjaink* hetven esztendővel ezelőtt oly nagy gondossággal, körültekintéssel és m'szi-rüsz hanefessel³⁰ leraktak.”³¹

A közös áldozat és harc egyesítő toposza az orthodox lapban is feltűnt. *„A magyar hazáért vérüket hullajtott ezer meg ezer zsidó hős szomorúan díszes galériájában, méltó helyet foglal el ez a magyarzsidó hős ifjú.”³²* – írták a 19 éves oroszvégi Weisz Fülöpről, akit kémet kiáltva lelőtt egy volt munkácsi cseh rendőr, miközben vízért ment a szomszéd községbe.

A revízió retorikája keretté és felhasznált nyelvezetté vált az impériumváltás zsidókat diszkrimináló törvényeinek revideálására is.

„A hivatalos lap e hó 4-i számában megjelent a m. kir. minisztérium 1100/1939. M. E. számú rendelete a visszacsatolt felvidéki területeken ipart és kereskedelmet üzök jogosítványai tárgyában. [...] A rendelet komolyan érinti a felvidéki zsidóságot, amely, mint a zsidóság általában, főleg kereskedőkből és iparosokból áll. Minden revízió életsorsról dönt. Reméljük, hogy annak végrehajtása a felvidéki zsidóság

²⁸ *A Magyar Zsidók Lapja*, 1939. március 23. 4. Visszatért Ruszinföld zsidósága.

²⁹ Németországi orthodox irányzat, amely a „világ útjaival” kísérli meg összebékíteni a kinyilatkoztatott Tant.

* Értsd páratlan Talmud-tudású rabbijaink.

³⁰ – m'eszirot hanefes = a lélek átadása – értsd teljes átadással/odaadással.

³¹ *Zsidó Ujság*, 1938. nov. 11./1. Üdv a hazatérteknek!

³² *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. jan. 20./ 8. Munkács zsidó hőse.

*mindenkori nemzethű magatartásához képest a legsimábban fog végbemenni.*³³ Az új impériumváltás okozta egzisztenciális gondokra, amelyek az iparjogosítványok revíziójából fakadtak, apologetikaként az egykor elcsatolt zsidóság idegen impérium alatti magyar-hűsége tűnt fel. „Ki vállalja a felelősséget a még a II. zsidótörvényen is messze túlmenő egzisztenciapusztításokért és az ezek során elkövetkező tömegtragédiáért? **Kegyelmet az ártatlanul pusztulásra elítélt hazafias felvidéki zsidóság számára!**”³⁴

Az iparrevíziót a hivatalos értelmezés is összekötötte az elcsatolt terület zsidóinak „nemzet-hűségével”. Ez a sajtódiskurzusokban az első világháborús hőskultusz apologetikus izraelita és általános revíziós olvasatait hozta felszínre.³⁵

„Amikor tavasszal megjelent a rendelet [...] a miniszter mondotta: »nincsen félnivalója annak a zsidónak, aki a húsz éves cseh megszállás alatt becsülettel és tisztességgel magyar maradt és teljesítette kötelességét«. Most mégis azt látjuk, hogy olyan zsidóknak kellett tömegesen lezuhniuk a rolót, akik köztudomás szerint lelkesen hű magyar patrióták voltak az elnyomás szomorú évtizedei alatt és akik a magyar nemzeti érzéshez való hűségüket dokumentumokkal is igazolni tudják. A revízió frontján egymásután hullottak el olyan zsidó kereskedők és iparosok, akik végigharcolták a háborút, számos kitüntetést szereztek és a húsz esztendőes cseh megszállás alatt is a magyar-párt lelkes támogatói és bajvívói voltak.”³⁶

A második világháborús határmódosítások „visszatért nagy hitközségeket” bemutató eufórikus cikksorozatai³⁷ a két világháború közötti természetjárás, turizmus és utazási kultúra jelenségeit helyezték egy szűk városi orthodox középrétegk vallásos világképének keretei közé.³⁸

³³ *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. febr. 10./ 2. A felvidéki iparengedélyek revíziója.

³⁴ *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. jún. 10./ 1. Kegyelmet a felvidéki iparrevíziónál!

³⁵ Rebekah Klein-Pejšová szerint a budapesti Hősök Templomának építése képezte azt a fordulópontot, ahol a szlovákiai zsidók magyar nyelvi és kulturális kötődései elváltak a helyi magyar politikai iránti elköteleződéstől, elfogadva a cseh állam iránt lojális zsidó etnikum meghatározást (Klein-Pejšová 2015: 113).

³⁶ *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. okt. 12./ 1. Kegyelmet a felvidéki zsidóknak!

³⁷ **Felvidék:** *Zsidó Ujság*, 1938. okt. 25./ 2. Felvidéki hitközségek; *Zsidó Ujság*, 1938. nov. 4./ 1. Kahan-Frankl Samu, az Orthodox Központi Iroda elnöke, *Zsidó Ujság*, 1938. nov. 4./ 2. Köszöntés!; A zsidóság vezetőinek ünnepélyes ülése a felvidék visszacsatolása alkalmából; *Zsidó Ujság*, 1938. nov. 4./ 3. Korein Dezső, Husz év szenvedés után; *Zsidó Ujság*, 1938. nov. 4./ 4. Áldás és béke; *Zsidó Ujság*, 1938. nov. 11./ 1. Üdv a hazatérteknek!; *Zsidó Ujság*, 1938. nov. 11./ 2. Közös magyar-lengyel határ; *Zsidó Ujság*, 1938. nov. 11./ 3. Hálaadó istentisztelet a hitközségekben; *Zsidó Ujság*, 1938. nov. 11./ 4. Ezrével tettek át szlovenszkói magyar érzelmű zsidókat Magyarországra; *Zsidó Ujság*, 1938. nov. 25./ 5. A visszatért hitközségek történetéből I. – Dunaszerdahely; *Zsidó Ujság*, 1938. dec. 2./ 5. A visszatért Dunaszerdahely történetéből II.; *Zsidó Ujság*, 1938. dec. 2./ 7. Levél Ungvárról és Munkácsról; *Zsidó Ujság*, 1938. dec. 16./ 5. A Kormányzó ünneplése a visszacsatolt hitközségekben; *Zsidó Ujság*, 1938. dec. 16./ 10. A visszatért Dunaszerdahely történetéből III.; *Zsidó Ujság*, 1938. dec. 30./ 7. A visszatért Komárom Történetéből.; *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. jan. 20. A visszatért Komárom történetéből II.; *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. febr. 1./ 10-11. A visszatért Komárom történetéből III.; *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. febr. 20./ 6. A visszatért Galánta történetéből. I.; *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. márc. 1./ 10. A visszatért Galánta történetéből. II.; III. *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. márc. 10./ 5. A visszatért Galánta történetéből.; *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. márc. 20./ 11. A visszatért Felvidék történetéből – Ógyalla-Bagota (Héberül közli: Schwarcz Ábrahám rabbi, Vágsellyén.); *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. ápr. 20./ 4. – 1939. máj. 1./ 6. – 1939. máj. 10./ 9. A visszatért Felvidék hitközségeiről – Ungvár I–III. (Héberül közli: Schwarcz Ábrahám

Az orthodox lap két síkon: hitbuzgalmin és közösségi jogvédelmin, tematizálta az antiszemitizmus és a jogfosztó rendelkezések kérdését. Az orthodox lapban a megvalósult revízió kérdését – amikor nem az államhatalom zsidókat érintő jogalkotásáról volt szó – a publicisták az orthodox vallási reneszánsz jegyében a vallási értelmező hagyomány keretében eszkatologikus perspektívába illesztették. A katolikus reneszánszhoz hasonlóan, az orthodox publicisztika az első világháborúra erkölcsi süllyedésként tekintett, ország területvesztése pedig megtéréssel kezelhető büntetésként jelent meg. Ez az értelmezés mind katolikus, mind orthodox izraelita vonalon a revízióknak vallási olvasatot adott. Háborút és Trianont isteni büntetésnek tekintette, amiktől csak a történelmet aktívan alakító Istenhez való megtérés által lehet megmenekülni. Az evilági eseményeket formáló Örökkévaló képe tünt fel a munkácsi rebbe-től származó fejtegetésben is, amely szerint azért fognak széthullani az első világháborúval létrejött utódállamok, mert ezekhez az új nemzetekhez és államokhoz nincs őrangyal rendelve az Égben.

„Minden nemzetnek van génusza („szár”) az égben, amely őrzésére van rendelve, és nem maradhat fenn egy hirtelenül megalakult állam, amelynek nincsen meg az őrangyala; az ilyen államnak előbb-utóbb alkatrészeire kell felbomlania... – szokta mondani [a munkácsi rebbe*]. A félév előtt bekövetkezett fordulatnál azután már megértette mindenki, hogy mit állapított meg a cseh rezsim alatt évekkel ezelőtt, a nagy magyar érzelmű Spira főrabbi z. c. l.** és köztudomású, hogy ilyen magyar szellemben nevelte egyetlen gyermekét és annak férjét a jelenlegi főrabbit Rabino-witz Baruchot.”³⁹

A vallási keretek között értelmezett revíziós integritás-gondolat Talmud⁴⁰-magyarázatba visszavetített példáját képezik azok az olvasói levelek,⁴¹ amelyek Magyarország egységét a

---

rabbi, Vágsellyén.); *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. júl. 10./ 4. – 1939. júl. 20./ 5. – 1939. aug. 1./ 4. A visszatért Kassa történetéből. I–III. (Héberül közli: Schwarcz Ábrahám rabbi, Vágsellyén.); *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. aug. 20./ 6. – 1939. szept. 1./ 6. – 1939. szept. 13./ 6. A visszatért Felvidék történetéből – Vágvecse I–III.; *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. nov. 2./ 1. A Felvidék hazatérésének évfordulójára. Kárpátalja: *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. márc. 20./ 1. Üdvözölve légy, Kárpátalja!; *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. jún. 10./ 7. – 1939. jún. 20./ 4. A visszatért Huszt történetéből. I–II. (Héberül közli: Schwarcz Ábrahám rabbi, Vágsellyén.); *Orthodox Zsidó Ujság*, 1940. ápr. 1./ 3. Amiről most Munkácson beszélnek. Erdély: *Orthodox Zsidó Ujság*, 1940. szept. 10./ 3. Erdély hazatéréséhez; *Orthodox Zsidó Ujság*, 1940. szept. 20./ 1. A kolozsvári szózat; *Orthodox Zsidó Ujság*, 1940. szept. 20./ 3. Az erdélyi orthodoxia életéből; *Orthodox Zsidó Ujság*, 1940. okt. 1./ 6. Az erdélyi zsidóság II. – Margita; *Orthodox Zsidó Ujság*, 1940. okt. 16./ 3. Visszatért hitközségek III.; *Orthodox Zsidó Ujság*, 1940. nov. 8./ 1. Erdélyi zsidó hittestvéreink.; *Orthodox Zsidó Ujság*, 1940. nov. 22./ 3. Visszatért hitközségek IV.; *Orthodox Zsidó Ujság*, 1941. jan. 1./ 5-6. A visszatért Nagyvárad. Délvidék: *Orthodox Zsidó Ujság*, 1941. ápr. 24./ 3. Üdvözlégy Délvidék!; *Orthodox Zsidó Ujság*, 1941. máj. 10./ 1. A délvidéki zsidóság magyarhúsége (Írta: Stern Mózes, a Zentai szefard-orth. hitk. titkára.)

³⁸ Vö. Jusztin 2006.

* Hászid szellemi vezető.

** Igaz emléke legyen áldott!

³⁹ *Orthodox Zsidó Ujság*, 1939. május 10./ 4. Munkácsi utijegyzetek.

⁴⁰ A judaizmus szóbeli tanának i.sz. 5. század végi kodifikációja.

⁴¹ *Zsidó Ujság*, 1926. aug. 6./8. Dr. Fischer Jakab, Rási mint a magyar integritás gondolatának legelső kifejezője; Újra-közlik: *Orthodox Zsidó Ujság*, 1940. aug. 21./ 3. Rási és Magyarország; *Orthodox Zsidó Ujság*, 1940. szept. 1./ 2. Stern Emil (Szolyva): A Kárpátoktól Troyesig

legtekintélyesebb Talmud-magyarázótól, a Troyes-i Rasitól⁴² (Rabbi Slomo Jicchaki [1040–1105]) eredeztetik.

„Ha meggondoljuk, hogy Rási életében (élt 1040-1105) a 896-ban alapított Magyarország még alig volt 150 éves s így bizonyára még a kialakulásuk korát élte, akkor kétszeresen kell csodálnunk, hogy miképpen volt ily pontos tudomása a Franciaországban lakó zsidó tudósnak a Kárpátok nagyszerű határkoszorújáról. S ha még meggondoljuk, hogy főként a Talmud tanulása Rási nélkül lehetetlen, – akkor beláthatjuk, hogy mily félelmetes propagálója és mily hatalmas fegyvere a magyar integritás gondolatának ez a csaknem ezeréves Rasi magyarázat.”⁴³

A fővárosi orthodox publicisták a trianoni határok felszámolásától a zsidóság békebeli, monarchiabeli jogi és társadalmi állapotainak visszaállítását várták.⁴⁴ Orthodox értelemben pedig a revíziótól a tradicionalitásra törekvő vallásosság elmélyülését, és az orthodox intézményrendszer megerősödését remélték.

Tanulságok

A revízióval kapcsolatos zsidó propaganda jelenségek nem ítélték meg kontextusukból kiragadva, a jelenből visszatekintve, a későbbi események ismerete alapján. A propagandajelenségek köré szövődő másodlagos jelentéshálókat a közösségi lapok publicista elitjei közösségi/intézményi problémáik artikulálására használták. A nagy társadalmi diskurzusok jelölték ki a problémák tárgyalásának módját, kereteit és nyelvezetét. A revíziós propaganda kérdését nem értelmezhetjük a zsidó politikai gondolkodásnak a felvilágosodással, emancipációval és felekezetiesedéssel bekövetkező modernizálódásától függetlenül. A szétszórás nem zsidó helyi főhatalmaihoz való viszonyulás a vallási hagyományban gyökerezett. Az Isten által legitimált, társadalmon kívül álló koronás fő képe az alkotmányos monarchia királykultuszán keresztül a két világháború közötti realitásokra vonatkozóan a mindenkori állami főhatalom iránti lojalitássá módosult. A zsidóság állam iránti egyéni és kollektív lojalitása által, a különböző lojalitásstratégiák révén a közösségek a biztonságot, a jólétet és a „haladást” törekedtek megadni önmaguk számára (Klein-Pejšová 2015: 109; vö. Szeghy-Gayer 2016). A lojalitás nem a hatalom gyakorlóinak, hanem az események szereplőinek perspektívájából világítja meg a viszonyulási módokat, nem tartalmaz esszencialista konnotációkat, inkább változékony, többes számú, azaz kötődésekre és nem egyetlen, megváltoztathatatlan lényegre utal, az identitással ellentétben megengedi az egymásmellettséget. A lojalitáshierarchiák fontos megnyilvánulási tere egyrészt a különböző időpontokban a különböző zsidó csoportok nevében fellépő sajtóorgánumok, másrészt pedig a lojalitáskonfliktusok esetében történő hivatalos intézményi megszólalások (vö. Fenyves 2016). A csoportok nevében fellépő sajtóorgánumok a magyarországi szimbolikus politika és állampatriotizmus diskurzusait adaptálták, szelektálták és judaizálták. Ez azonban túlmutatott a sajtón: gyökerei a zsinagógai homiletikában keresendők, ezek a homíliák a közölt beszédek, tudósítások és toposzaikat követő vezércikkek révén hatottak a sajtó diskurzusaira is. A jelenség általános kereteit a lojalitáskinyilvánítások felekezeti és közösségi/mozgalmi rítusai határozták meg. A nemzetállamok változó szimbolikus politikái beépültek a polgárjogot nyert zsidóság közösségi emlékezetébe, a jogegyenlőség megvonásának folyamatában is a valóság artikulálásának egyik lehetséges módját képezték.

⁴² A mozaikszó másik gyakori feloldása: Rabban Sel Jiszroel – Izrael tanítója vagy Rabbenu SeJichje – A mi tanítónk, aki éljen soká!

⁴³ *Zsidó Ujság*, 1926. aug. 6./8. Dr. Fischer Jakab, Rási mint a magyar integritás gondolatának legelső kifejezője.

⁴⁴ *Orthodox Zsidó Ujság*, 1940. szept. 10./ 5. Korein Dezső: Trianon felszámolása.

IRODALOM

- Abrevaya Stein, Sarah (2004) *Making Jews Modern The Yiddish and Ladino Press in the Russian and Ottoman Empires*. Bloomington, Indianapolis, Indiana University Press.
- Bonfil, Robert (1997) Jewish Attitudes Toward History and Historical Writing in Pre-Modern Times, *Jewish History*, vol. 11, No. 1 (Spring 1997). 7–40.
<https://doi.org/10.1007/bf02335351>
- Braham, Randolph L. (1997) *A népirtás politikája: a holocaust Magyarországon*. 2. bőv. és átd. kiad. Budapest, Belvárosi Kvk.
- Dubin, Lois C. (2014) Yosef Hayim Yerushalmi, the Royal Alliance, and Jewish Political Theory. *Jewish History*, vol. 28. 51–81. <https://doi.org/10.1007/s10835-014-9199-9>
- Fenyves Katalin (2016) Párhuzamos lojalitások. Császárhűség, magyar nemzeti és zsidó elkötelezettség a magyarországi zsidó nyilvánosságban. In: Glässer Norbert – Zima András – Nagyillés Anikó (2016szerk.) „A királyhűség jól bevált útján...”: *Rendi és nemzeti kötődések szimbolikus változásai 1867 és 1918 között*. Szeged, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport; SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. 133–145.
- Frojimovics Kinga (2008) *Szétszakadt történelem. Zsidó vallási irányzatok Magyarországon 1868-1950*. Budapest, Balassi Kiadó.
- Glässer Norbert – Glässerné Nagyillés Anikó (2015) Izraelita első világháborús emlékműállítások és fogadtatásuk Szeged példáján. In: Glässer Norbert (szerk.) *Mózes kőtáblái a hármashalmon: Zsidó hagyomány és szimbolikus politika határán*. Szeged, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport; SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. 103–118.
- Glässer Norbert – Zima András (2015a) Vadak vagy boldog hívők?: A mászkil kritika útjai a csodarabbi alakja körül az Egyenlőségben 1918-ig. In: Glässer Norbert (szerk.) (2015) *Mózes kőtáblái a hármashalmon: Zsidó hagyomány és szimbolikus politika határán*. Szeged, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport; SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. 59–75.
- Glässer Norbert – Zima András (2015b) Magyar Makkabeusok a császár-király seregében – A dinasztia és nemzet iránti hűség összeegyeztetése. In: Glässer Norbert (szerk.) (2015) *Mózes kőtáblái a hármashalmon: Zsidó hagyomány és szimbolikus politika határán*. Szeged, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport; SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. 79–102.
- Glässer Norbert – Zima András (2015c) Változatlanág a változásban. A két világháború közötti budapesti zsidó csoportok önképe a megváltozott Kárpát-medencei határok függvényében. In: Glässer Norbert (szerk.) (2015) *Mózes kőtáblái a hármashalmon: Zsidó hagyomány és szimbolikus politika határán*. Szeged, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport; SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. 121–148.
- Jusztin Márta (2006) „Utazgassunk hazánk földjén!” A belföldi turizmus problémái a két világháború között Magyarországon. *Korall*, 26. (7. évf., 2006. november) 185–208.
- Katona Anikó (2016) Háborús plakát: hatásos fegyver vagy patrióta giccs. In: Ifj. Bertényi Iván – Boka László – Katona Anikó (2016szerk.): *Propaganda – politika, hétköznapi és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban*. Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár. 491–516.

- Klein-Pejšová, Rebekah (2015) *Mapping Jewish Loyalties in Interwar Slovakia*. Bloomington–Indianapolis, Indiana University Press.
- Molnár Judit (2000) Mentésítési ügyek Szegeden. In: Molnár Judit: *Csendőrök, hivatalnokok, zsidók*. Válogatott tanulmányok a magyar holokauszt történetéből. Szegedi Zsidó Hitközség Évkönyvei 1. Szeged, Szegedi Zsidó Hitközség. 107–130.
- Rékai Miklós (2000) Az idő a zsidó kultúrában. In: Granasztói Péter – Szeljak György – Tasnádi Zsuzsanna (2000szerk.) *A Megfoghatatlan idő*. Tanulmányok. Tabula könyvek 2. Budapest, Néprajzi Múzeum. 70-83.
- Szeghy-Gájer Veronika (2016) Recenzió Rebekah Klein-Pejšová *Mapping Jewish Loyalties in Interwar Slovakia* című könyvéről. *Régió. Kisebbség, kultúra, politika, társadalom*, 2016/2. 223–229.
- Yerushalmi, Yosef Hayim (2000) *Zachor. Zsidó történelem és zsidó emlékezet*. Budapest, Osiris Kiadó – ORZSE.
- Zeidler Miklós (2002) *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. REGIO Könyvek. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- Zeidler Miklós (2009) *A revíziós gondolat*. Második, bővített kiadás. Pozsony, Kalligram.